

**ІНСТИТУТ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

РЕЗНІК Світлана Миколаївна

УДК 378.6.035.91:62

**ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ УМІНЬ І НАВИЧОК
У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ
У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Романовський Олександр Георгійович,
Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”,
проректор з науково-педагогічної роботи,
завідувач кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Манько Володимир Миколайович,
Інститут професійно-технічної освіти
Академії педагогічних наук України,
провідний науковий співробітник
лабораторії аграрного виробництва;

кандидат педагогічних наук, доцент
Москаленко Алла Миколаївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, доцент кафедри
педагогіки.

Захист відбудеться “10” листопада 2007 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.458.01 в Інституті професійно-технічної освіти Академії педагогічних наук України за адресою: 03045, м. Київ, Чапаєвське шосе, 98.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту професійно-технічної освіти Академії педагогічних наук України за адресою: 03045, м. Київ, Чапаєвське шосе, 98.

Автореферат розісланий “09” жовтня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

 І.С. Голіяд

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. У Національній доктрині розвитку освіти наголошується, що освіта має забезпечити виховання покоління людей, здатних ефективно працювати, розвивати і зміцнювати українську державу як невід'ємної складової європейської та світової спільноти. Одним з основних стратегічних напрямів розвитку освіти в Україні є постійне підвищення її якості та оновлення змісту і форм організації навчально-виховного процесу.

Перехід до інформаційного суспільства висуває нові вимоги до інженерної освіти, зокрема до рівня знань, умінь і навичок, рівня освіченості випускників. У той же час процеси глобалізації та інформатизації піднімають на якісно новий рівень вимоги до управлінських знань, умінь і навичок майбутнього інженера. Подальший прогрес і розвиток людського суспільства, майбутнє цивілізації буде визначатись якістю й ефективністю управління.

Розвиток інтелектуального, духовного й економічного потенціалу України, становлення громадянського суспільства, збереження національних традицій істотно залежить від якості управління, отже, від ефективності управлінської підготовки сучасних фахівців.

Необхідність удосконалення підготовки майбутніх інженерів до управлінської діяльності у вищому технічному навчальному закладі визначається двома факторами. По-перше, відповідно до загально визнаної структури професійних функцій інженера (О.Е. Коваленко, В.С. Ледньов, О.Г. Романовський) вона містить як конструкторську, технологічну, дослідницьку, так і управлінську діяльність. По-друге, особливістю вітчизняної системи управління є традиційне переважання керівників з базовою інженерною освітою. За деякими даними вони складають до 80-85 % (Г.К. Ашин, Є.В. Охотський, Е.Є. Старобинський).

Однак у вищих технічних навчальних закладах управлінській підготовці майбутніх інженерів не приділяється достатньої уваги. Проблеми професійної діяльності інженера і його підготовки привертають увагу багатьох дослідників (О.Е. Коваленко, В.С. Ледньов, В.Т. Лозовецька, П.Г. Лузан, В.М. Манько, А. Мелецинек, Ю.П. Нагірний). Аналіз робіт у сфері інженерної освіти показав, що основний наголос в них робиться на загальнотехнічній і спеціальній підготовці майбутніх інженерів. При цьому подальші дослідження підвищення ефективності освіти у вищому технічному закладі затребувані сучасною теорією та практикою професійного навчання. Перспективи розвитку технічної освіти розкриваються у роботах Ю.Ф. Зіньковського, Н.Г. Ничкало, Л.Л. Товажнянського та ін.

Аналіз управлінської діяльності та підготовки, як окремий напрям наукових розробок, привернув пильну увагу вчених у нашій країні тільки у другій пол. ХХ ст., проте у зв'язку з потребами практики, викликаними, в першу чергу, політичними та соціально-економічними перетвореннями, ця проблематика досить швидко стала предметом дослідження багатьох вчених. Різні аспекти підготовки професійних керівників розглядаються в роботах педагогів, психологів, економістів, менеджерів (В.О. Безбородий, Н.А. Болтачєєва, Л.Л. Влодарська-Зола, Ю.М. Ємельянов, В.А. Левінцова, Е.Е. Лінчевський, В.П. Пугачов, В.П. Черевко та ін.). Проблемами формування управлінської культури, управлінських умінь і навичок, готовності до підприємницької діяльності у школярів і учнів професійних училищ займаються С.В. Мельников, Р.Ф. Пустовійт, Л.М. Сергєєва та ін.

Останнім часом активно розробляються питання управлінської підготовки майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах. О.Г. Романовському належить фундаментальне теоретико-методичне дослідження підготовки інженера до майбутньої управлінської діяльності. Окремі аспекти управлінської підготовки майбутніх інженерів аналізуються у роботах В.М. Бабаєва, М.З. Згуровського, О.М. Капітанець, Г.Г. Півняка, О.С. Пономарьова, Л.Л. Товажнянського, Р.С. Турманідзе та ін.

Проведений аналіз свідчить, що подальші роботи з підвищення ефективності управлінської складової професійної освіти майбутніх інженерів є перспективним напрямом педагогічних досліджень. Зокрема, актуальною, але недостатньо дослідженою є проблема

формування управлінських умінь і навичок майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах.

Психолого-педагогічні аспекти формування знань, умінь і навичок розкриті в роботах В.М. Гриньової, С.І. Кисельгофа, Є.О. Мілеряна, А.М. Москаленко, К.К. Платонова, Н.Ф. Гализіної, К.Д. Ушинського та ін. Забезпечення високого рівня розвитку вмінь і навичок виступає однією з найважливіших дидактичних цілей навчального процесу, однак для управлінської підготовки ця проблема особливо актуальна. Управління – це, перш за все, практична діяльність, тому підготовка майбутнього інженера до управлінської діяльності не може обмежуватися тільки теоретичними знаннями. Формування управлінських умінь і навичок повинно бути спеціальною метою організації підготовки майбутніх інженерів у вищому технічному навчальному закладі.

Отже, існуючі протиріччя між потребами сучасного суспільства в управлінській компетентності інженерів і низьким рівнем управлінських умінь і навичок у студентів вищих технічних навчальних закладів; між необхідністю підвищення ефективності управлінської підготовки майбутніх інженерів й недостатнім дослідженням з даної проблеми; між практичною спрямованістю управлінської підготовки й недостатнім методичним забезпеченням процесу формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у навчальному процесі і є підставою для вибору теми дослідження: “Формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною держбюджетної теми кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” М 8701 “Розробка та впровадження методології підготовки кадрового забезпечення управління соціальними системами” (№ 0101И002316) і М 8702 “Розробка методології формування національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти” (№ 0104И009019). Результати дисертаційного дослідження пов'язані з темами науково-дослідницьких робіт “Розробка концепції оцінки ефективності діяльності підрозділів виконкому Харківської міської ради” (договір № 58–1), “Управлінське і кадрове забезпечення реалізації стратегії соціально-економічного розвитку підприємства” (договір 87106/296 із ЗАТ “Завод “Южкабель”). Тему дисертації затверджено вченою радою факультету інформатики і управління НТУ “ХПІ” (протокол № 3 від 22 листопада 2002 р.) і узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 10 від 24 грудня 2002 р.).

Об'єкт дослідження – професійне навчання майбутніх інженерів у вищому технічному навчальному закладі.

Предмет дослідження – формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити технологію формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах.

Гіпотеза дослідження. Рівень сформованості управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів можна підвищити, якщо у процесі застосування відповідної технології:

– формується розуміння студентами управління як необхідної складової професійної діяльності майбутнього інженера;

– реалізується сукупність психолого-педагогічних умов: зацікавленість, активність студентів, реалізація особистісного й діяльнісного підходів, розуміння і практичне застосування навчального матеріалу;

– забезпечується цілеспрямоване поетапне формування основних структурних компонентів управлінських умінь і навичок.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми в теорії та на практиці.
2. Визначити структурні компоненти управлінських умінь і навичок, критерії та рівні їх сформованості.
3. Виявити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів.
4. Розробити технологію формування управлінських умінь і навичок студентів вищого технічного навчального закладу.
5. Провести експериментальну перевірку результативності розробленої технології формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищому технічному навчальному закладі.

Методологічною основою дослідження виступають філософські, психологічні, педагогічні принципи реалізації гуманістичних цінностей в освіті, системний, особистісно-діяльнісний підхід, принципи суб'єкт-суб'єктної організації навчання, зв'язку теорії із практикою, а також ідеї про необхідність забезпечення всебічного розвитку особистості у процесі навчання, активності особистості як суб'єкта навчання, єдності діяльності й розвитку особистості, становлення інформаційного суспільства та зміна підходів до професійної, у тому числі до інженерної освіти у зв'язку із цим.

Теоретичною основою дослідження є положення відносно:

- теорії і технології професійної освіти, організації навчально-виховного процесу (С. Архангельський, Ю. Бабанський, І. Волошук, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Коберник, Є Кулик, В. Мадзігон, Н. Ничкало, В. Сидоренко, С. Сисоєва, Н. Тверезовська та ін.);
- удосконалення професійної підготовки інженера у вищому технічному навчальному закладі (Є. Александров, О. Коваленко, В. Клепиков, В. Лозовецька, П. Лузан, В. Манько, А. Мелецинек, Ю. Нагірний, та ін.);
- теорії менеджменту, психології управління, аналізу специфіки професійних вимог до керівника, організації управлінської підготовки (М. Вудкок, Р. Бояцис, П. Друкер, Г. Нікіфоров, А. Панфілова, В. Чернишов та ін.);
- змісту, форм і методів підготовки інженерів до управлінської діяльності у вищому технічному навчальному закладі (О. Романовський, Л. Товажнянський, Р. Турманідзе, О. Пономарьов та ін.);
- психолого-педагогічних принципів формування знань, умінь і навичок (В. Гриньова, С. Кисельгоф, А. Коваленко, Є. Мілерян, А. Москаленко, К. Платонов, С. Рубінштейн, Г. Троцко, К. Ушинський та ін.).

Для вирішення завдань дослідження були використані такі **методи**:

- *теоретичні*: аналіз наукової літератури, систематизація, класифікація, порівняльний аналіз, синтез, абстрагування для здійснення дослідження стану проблеми, теоретичних засад формування управлінських умінь і навичок, визначення характеристик управлінських умінь і навичок;
- *емпіричні*: педагогічний експеримент, спостереження, анкетування, бесіда, опитування, метод групових експертних оцінок, самооцінка для визначення структурних компонентів управлінських умінь і навичок, рівнів їх сформованості;
- *статистичні*: методи математичної обробки й кількісного аналізу для перевірки статистичної значущості результатів впровадження технології формування управлінських умінь і навичок.

Організація дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2001-2007 років у три етапи.

Перший етап (2001-2002 рр.) передбачав аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури та літератури з менеджменту, вивчення стану формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах, визначення об'єкта, предмета, мети та завдань, а також гіпотези дослідження.

Другий етап (2002-2005 рр.) пов'язаний з підготовкою та проведенням констатувального і формувального експериментів: проводилась розробка теоретичних положень і технології формування управлінських умінь і навичок, а також їх експериментальна перевірка у навчальному процесі.

Третій етап (2006-2007 рр.) характеризувався узагальненням та інтерпретацією результатів експериментальної роботи, їх обробкою методами математично-статистичного аналізу, впровадженням результатів дослідження в практику роботи вищих технічних навчальних закладів, формулюванням висновків.

Експериментальна база дослідження: Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П.М. Василенка, Національний аерокосмічний університет ім. Н.Е. Жуковського “ХАІ”. Експериментом було охоплено 437 студентів семи інженерних факультетів, 18 викладачів, а також 74 керівників та інженерних працівників промислових підприємств міста Харкова.

Наукова новизна і теоретичне значення отриманих результатів полягає у тому, що *вперше* розроблено й експериментально перевірено технологію формування управлінських умінь і навичок майбутніх інженерів у вищому технічному навчальному закладі, етапами якої є усвідомлення мети й способів здійснення діяльності; відпрацювання окремих прийомів, операцій, елементів виконання дії; включення простих операцій у більш складні дії; самостійне, творче здійснення діяльності. Теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування управлінських умінь і навичок майбутніх інженерів: зацікавленість та активність студентів у процесі їх формування; реалізація особистісного та діяльнісного підходів; осмислення, розуміння навчального матеріалу, що забезпечує формування глибоких та дієвих знань та на цій основі практичне застосування навчального матеріалу в умовах, що поступово ускладнюються.

Удосконалено критеріальні характеристики розвитку управлінських умінь і навичок. *Набуло подальшого розвитку* визначення основних структурних компонентів управлінських умінь і навичок, обґрунтування змісту, етапів, методів їх формування у навчальному процесі.

Практичне значення дослідження полягає в розробці навчально-методичного забезпечення формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів, що можуть бути адаптовані для студентів різних спеціальностей вищого технічного навчального закладу. Практичні рекомендації щодо підвищення ефективності роботи студентів з навчальним матеріалом можуть бути використані викладачами вищої школи при підготовці та проведенні лекційних і практичних занять. Навчально-методичні посібники (“Активні методи навчання в управлінській підготовці інженерів та працівників органів місцевого самоврядування: практичні ситуації, вправи, ігри”, “Психологія розуміння в управлінському спілкуванні”), у розробці яких брала участь автор, можуть сприяти вдосконаленню методики вивчення психологічних та управлінських дисциплін, організації практики, підвищення кваліфікації у вищих навчальних закладах.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в навчальний процес Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” (довідка № 57 від 8.12.2006 р.), Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П.М. Василенка (довідка № 35 від 14.06.2006 р.), Національного аерокосмічного університету “ХАІ” ім. Н.Е. Жуковського (акт № 4 від 20.01.2006 р.), Сумського державного університету (акт № 28 від 4.07.2007 р.), Херсонського національного технічного університету (довідка № 14 від 31.05.2007 р.).

Особистий внесок автора полягає в аналізі основних тенденцій розвитку інженерної освіти, теоретичному обґрунтуванні етапів, засобів та методів їх формування, у визначенні найбільш важливих структурних компонентів управлінських умінь і навичок, аналізі їх змісту, розробці практичних завдань з формування управлінських навичок і умінь, аналізі феномену

розуміння та способів підвищення рівня розуміння студентами навчального матеріалу у процесі формування управлінських умінь і навичок.

Вірогідність отриманих результатів підтверджується застосуванням взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних цілям, завданням і гіпотезі дослідження, відповідністю отриманих результатів теоретичним припущенням, статистичною значущістю набутих у результаті експерименту даних.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися на Міжнародних та Всеукраїнських конференціях: “Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку” (Миколаїв, 2001), “Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: методологія, досвід, перспективи” (Київ, 2001), “Кримські педагогічні читання” (Алушта, 2001, 2002, 2003), “Формування національної гуманітарно-технічної еліти” (Харків, 2002), “Управління великими соціальними системами та гуманітарно-технічна еліта” (Харків, 2003), “Гуманітарно-технічна еліта і управління великими соціальними системами” (Харків, 2004), “Могилянські читання – 2003” (Миколаїв, 2003), “Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров’я” (Харків, 2003, 2004), “Сучасні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (Вінниця, 2004), “Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців у професійних навчальних закладах технічного і художнього профілю” (Львів, 2004), “Формування духовно-моральних цінностей та професійного становлення молоді в сучасних соціокультурних умовах” (Вінниця, 2005), “Переяславська Рада та гармонізація україно-російських відносин на сучасному етапі” (Харків, 2006), “Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров’я” (Харків, 2007).

Публікації. Основні положення й результати дослідження знайшли своє відображення у 28 друкованих працях, з них 17 – у провідних наукових фахових виданнях, 2 – навчально-методичних посібника, 20 – одноосібних публікацій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (275 найменувань). Робота містить шість додатків на 45 сторінках, 15 таблиць. Загальний обсяг дисертації – 271 сторінка, основна частина – 202 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та доцільність теми дослідження, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання, сформульовано гіпотезу дослідження, розкрито наукову новизну, практичне та теоретичне значення, етапи і методи дослідження, наведені дані щодо особистого внеску, впровадження та апробації результатів дослідження.

У **першому розділі** – “Формування управлінських умінь і навичок як важлива складова професійної підготовки майбутніх інженерів” – проаналізовано сучасні вимоги до професійної підготовки інженерів, розкрито необхідність дослідження процесу формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів, проаналізовано теоретичні засади формування управлінських умінь і навичок та визначено сутність понять “уміння” та “навички”, етапи їх формування, основні структурні компоненти управлінських умінь і навичок та критерії їх сформованості.

Відповідно до тенденцій розвитку сучасного суспільства однією з важливих і актуальних вимог є вдосконалення управлінської підготовки майбутніх інженерів. У зв'язку із цим показовим є досвід НТУ “ХПІ”, у якому реалізуються принципи підготовки національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти. Один із ініціаторів розробки та впровадження цієї концепції, О.Г. Романовський у своєму дослідженні запропонував принципово новий підхід до цієї проблематики, стверджуючи необхідність наскрізної безперервної управлінської підготовки на всіх кваліфікаційних рівнях і для всіх спеціальностей вищого технічного навчального закладу. Проблеми вдосконалення управлінської підготовки майбутніх інженерів

аналізуються також у роботах М.З. Згуровського, Г.Г. Півняка, О.С. Пономарьова, Л.Л. Товажнянського, Р.С. Турманідзе.

Необхідність забезпечення практичної спрямованості підготовки студентів до управлінської діяльності та недостатня кількість досліджень визначають актуальність проблеми формування управлінських умінь і навичок.

Під управлінням розуміють цілеспрямований вплив людини на колектив для досягнення поставлених цілей. Управління є складним видом діяльності, що містить цілепокладання, планування, організацію досягнення поставлених цілей, стимулювання, регулювання діяльності, контроль та аналіз результатів. Складність здійснення управлінської діяльності сьогодні значно зростає, оскільки керівникам потрібно діяти в умовах ринку, конкуренції, значних соціально-політичних та економічних перетворень, глобалізації. Все це висуває підвищені вимоги до рівня управлінських умінь і навичок сучасних інженерів.

Відповідно до проаналізованої специфіки управлінської діяльності у процесі формування управлінських умінь і навичок необхідно забезпечити розвиток особистісних якостей, важливих для успішної управлінської діяльності майбутніх інженерів – активності, незалежності, ініціативності, самостійності тощо; здатності організовувати діяльність, що полягає у плануванні та забезпеченні належного досягнення запланованих результатів; умінь працювати з людьми, ефективно спілкуватися, розуміти та враховувати індивідуальні особливості людей, створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу тощо; умінь вирішувати практичні завдання відповідно до умов конкретних ситуацій, нестереотипно, осмислено, творчо використовувати засвоєні знання, уміння, навички; здатності до глибокого, всебічного аналізу інформації, як умови прийняття ефективних рішень.

Реалізація мети підвищення рівня управлінських умінь і навичок вимагає використання таких методів і форм навчання, які мають забезпечити активізацію навчальної діяльності студентів. Активні методи навчання є найбільш доцільними не тільки тому, що активність – дидактичний принцип, що набуває особливого значення в самій можливості розвитку будь-яких умінь і навичок. Інтелектуальна, особистісна та соціальна активність є професійно значущою рисою людей, які успішно здійснюють управлінську діяльність. Отже, активність студентів у процесі навчання відповідатиме особливостям виконання майбутніми інженерами управлінських функцій.

Усвідомлення студентами значущості управлінських умінь і навичок, засвоєння глибоких, дієвих знань є важливим етапом формування управлінських умінь і навичок, що забезпечують розуміння способів виконання практичних дій.

Розвиток умінь передбачає спочатку дію за зразком та вирішення типових завдань, а потім від рівня до рівня все більшу самостійність студентів, і на завершальних етапах – здатність знаходити нові, у тому числі творчі рішення в нестандартних ситуаціях (О.О. Абдуліна, В.О. Кулько, Т.Д. Цехмістрова та ін.).

Навички – це автоматизовані компоненти вмінь, уміння – це синтез знань і навичок. Для розвитку вмінь потрібна певна досконалість навичок, але це не означає, що формування умінь може початися тільки після повної автоматизації навичок (С.І. Кисельгоф, Є.О. Мілерян). Формування навички передбачає спочатку вправи, метою яких є виконання окремих простих дій, а потім студентів ставлять перед новою більш складною ціллю таким чином, що виконувани раніше прості операції стають способом досягнення цієї нової цілі. Включення простих операцій до складу нової більш складної дії є важливим етапом формування навички (Н.О. Бернштейн, Є.О. Бойко, С.І. Кисельгоф, Є.О. Мілерян, К.К. Платонов). Виконання завдань більш загального порядку сприяє як відпрацюванню вмінь, так і вдосконаленню навичок.

Відповідно до теорії діяльності, засвоєння знань і формування вмінь і навичок необхідно розглядати не як окремі навчальні завдання, а як єдиний процес. Це означає, що в процесі навчання студент має опанувати певний вид діяльності (П.Я. Гальперін, О.М. Леонтьєв, Н.Ф. Талізін). Відповідно у нашому дослідженні завдання полягає не в розвитку окремо

навичок, і окремо умінь, а у формуванні умінь і навичок, як різних сторін освоєння студентами управлінської діяльності майбутнього інженера.

На підставі проведеного аналізу було визначено етапи формування управлінських умінь і навичок. Перший етап полягає в усвідомленні мети і способів виконання діяльності. Другий етап передбачає відпрацьовування окремих прийомів, операцій, елементів виконання дії. Третій етап полягає у включенні простих операцій у більш складні дії. Четвертим етапом є забезпечення самостійного, творчого виконання діяльності.

Аналіз літератури з теорії і практики управління та вимог до професіоналізму і здібностей керівника, сформульованими різними фахівцями у сфері управління, дозволили виділити досить велику кількість різних груп умінь і навичок, необхідних сучасному керівнику: комунікативні, організаторські, професійні, рефлексивні, інтелектуальні, концептуальні, педагогічні, самоврядування й самоорганізації. Доведено, що найбільш значущими структурними компонентами управлінських умінь і навичок є організаторські, комунікативні та інтелектуальні вміння і навички. Отримані характеристики кожного із цих компонентів дозволяють конкретизувати змістовний компонент формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів.

Критеріями сформованості навичок і вмінь є легкість, швидкість, точність, безпомилковість, самостійність, упевненість виконання дій, а також уміння враховувати конкретні умови, інтерес до виконання дій, творчий підхід до розв'язання практичних завдань. Змістовні характеристики кожного з основних компонентів умінь і навичок є якісними критеріями і дозволяють відзначити, що повинні легко, безпомилково, упевнено виконувати майбутні інженери, щоб можна було визначити рівень розвитку управлінських умінь та навичок.

У другому розділі – “Психолого-педагогічні засади формування управлінських умінь і навичок у вищому технічному навчальному закладі” – здійснено аналіз рівня розвитку управлінських умінь і навичок студентів вищого технічного навчального закладу, розглянуто умови та технологію дієвого формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів.

Відповідно до структури управлінських умінь і навичок і їх критеріїв виділено та охарактеризовано чотири рівні сформованості управлінських умінь і навичок: високий, достатній, середній і низький. Визначено значущість організаторських, комунікативних та інтелектуальних умінь і навичок у комплексній оцінці рівня розвитку управлінських умінь і навичок.

У констатувальному експерименті було встановлено, що студенти досить сильно зацікавлені в управлінських знаннях, уміннях і навичках, вважають себе здібними до управління і висловлюють прагнення пов'язати свою кар'єру з управлінською діяльністю. Ці фактори впливають на мотивацію студентів у процесі формування управлінських умінь і навичок і, отже, на його ефективність. У той же час управлінські вміння і навички ще не досить усвідомлюються студентами як професійно значущі для інженера. За експертними оцінками, як і за результатами самооцінки тенденція сформованості окремих компонентів структури управлінських умінь і навичок була подібною, хоча самооцінка студентами рівня розвитку управлінських умінь і навичок у цілому виявилася завищеною. Організаторські вміння і навички, як найбільш значущі, є найменш розвиненими у студентів вищого технічного закладу освіти. Комунікативні вміння і навички розвинені дещо краще, інтелектуальні вміння та навички відповідно до обох методів діагностики розвинені найкраще в порівнянні з іншими компонентами управлінських умінь і навичок.

Узагальнення результатів констатувального експерименту дозволило виявити слабку підготовку студентів до управлінської діяльності. Так, низький рівень розвитку управлінських умінь і навичок продемонстрували 52,4 % студентів, середній – 42 %, а достатній – 9,8 % студентів, жоден студент не показав високого рівня їх розвитку. Таким чином, є доцільним визначення умов підвищення рівня управлінських умінь і навичок у студентів технічного навчального закладу.

Розробка технології формування управлінських умінь і навичок ґрунтується на положеннях про те, що нове поняття, образ, теорія засвоюються в тому виді діяльності, в якому використання цього поняття чи теорії є необхідним (П.Я. Гальперин, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн), що глибокі знання є основою формування вмінь і навичок (Г.С. Костюк, І.П. Підласий, К.Д. Ушинський), що формування вмінь і навичок – це не два рівні оволодіння тією ж самою дією, це різні сторони одного й того ж самого процесу (Є.О. Мілерян).

Відповідно до тенденцій розвитку сучасного суспільства і принципів організації професійної освіти було встановлено, що психолого-педагогічними умовами дієвого формування управлінських умінь і навичок є: зацікавленість та активність студентів у процесі формування управлінських умінь і навичок; реалізація особистісного та діяльнісного підходів на всіх етапах формування управлінських умінь і навичок; осмислення, розуміння навчального матеріалу, що забезпечує формування глибоких та дієвих знань та на цій основі практичне застосування навчального матеріалу в умовах, що поступово ускладнюються.

На основі виділених етапів та умов було розроблено і впроваджено у навчальний процес технологію формування управлінських умінь і навичок у студентів вищого технічного навчального закладу. У процесі розробки технології ми спиралися на роботи з педагогічних технологій, методик навчання та активних методів навчання таких учених, як В.П. Безпалько, Ю.К. Бабанський, А.А. Вербицький, С.У. Гончаренко, В.В. Гузєєв, О.М. Пехота, С.О. Сисоєва, та ін.

Зміст практичних завдань з формування навичок і вмінь відповідав характеристиці основних структурних компонентів управлінських умінь і навичок. Завдання були спрямовані на розвиток умінь слухати, сприймати та розуміти співрозмовника, ефективно використовувати невербальні засоби спілкування, створювати сприятливий психологічний клімат спілкування, робити публічну доповідь (комунікативні уміння та навички), а також на розвиток організаторських умінь і навичок: ставити чіткі цілі, планувати, мотивувати, інструктувати, контролювати та коректувати, варіювати стилі управління.

Інтелектуальні вміння передбачають можливість ефективно виконувати операції логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, виділення головного та ін.) у процесі оволодіння системою знань, вирішення проблем професійної діяльності (В.М. Гриньова). Відповідно у нашому дослідженні формування інтелектуальних умінь і навичок, як виконання розумових операцій, має відбуватися в процесі засвоєння студентами управлінських знань і вирішенні проблем, пов'язаних з управлінською діяльністю. Характеристиками розвитку інтелектуальних умінь і навичок є здатність студента виділяти головне, аналізувати проблему, генерувати нові ідеї, порівнювати, визначати сильні й слабкі сторони різних ідей і пропозицій, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати і робити висновки, аргументувати достоїнства певного рішення.

Оволодіння інтелектуальними вміннями і навичками впливає на мотивацію та інтерес студентів, дозволяє активізувати навчальну діяльність, зумовлює вдосконалення знань і вмінь. Засвоюючи суть навчального матеріалу, виконуючи завдання на порівняння, аналізуючи теоретичний матеріал з різних сторін, висловлюючи свої інтерпретації та аргументи, студенти виконували ті розумові операції, які сприяли формуванню глибоких, дієвих, міцних знань і розвитку інтелектуальних умінь і навичок.

Організуючи роботу з навчальним матеріалом, ми спиралися на положення, про те, що коли людина не розуміє суті засвоєних знань, не досить осмислила теоретичний матеріал, актуалізація цих знань та їх застосування утруднене (А.Б. Коваленко), що категорія “розуміння” не є складовою частиною, приналежністю категорій “знання” і “уміння”, виявлення інтелектуальних потенцій (знань – умінь) у діяльності опосередковується процесами розуміння (Л.Л. Гурова), що нова парадигма освіти повинна сприяти розвитку в людині здатності розуміти смисл того, що відбувається навколо, і вмінню виробляти свою власну думку щодо того, що відбувається (І.А. Зязюн). Коли студенти розуміли суть матеріалу, що вивчався, його практичне

застосування відбувалося легше та швидше, а відпрацювання відповідних дій вимагало меншої кількості тренувальних вправ.

Формування організаторських, комунікативних та інтелектуальних умінь і навичок як основних компонентів управлінських умінь і навичок відбувалося відповідно до виділених етапів.

Перший етап – усвідомлення мети і способів виконання діяльності – передбачає розуміння студентами цілі формування управлінських умінь і навичок та мотивацію її досягнення, а також ознайомлення студентів з новим навчальним матеріалом. Результатом цього етапу має бути розуміння змісту і способів виконання дій, наявність певної суми знань для здійснення дій і готовність до їх виконання.

Другий етап – відпрацювання окремих прийомів, елементів, операцій виконання дії – передбачає практичне застосування знань. Студентам видаються відносно прості вправи, метою яких є відтворення знань, освоєння окремих дій за зразком. Викладач пропонував інструкцію щодо такої вправи, а після її закінчення здійснювався аналіз і контроль правильності виконання дії. Для складання вправ кожне уміння було розділено на окремі прийоми, компоненти, етапи, елементи, з яких воно складається. На цьому етапі відбувається відпрацювання окремих прийомів слухання, елементів публічного виступу, прийомів атракції, а також окремих етапів складання плану, елементів інструктування, мотивації, корекції та ін. Для розвитку інтелектуальних умінь і навичок студентам видавалися відносно прості завдання, в яких потрібно було проаналізувати положення певної теорії, пояснити, у чому полягає суть визначень, дати свою оцінку, висловити свою думку. Завдання передбачали використання окремих розумових операцій (аналізу, порівняння, узагальнення) в процесі засвоєння навчального матеріалу.

Третій етап – включення простих операцій у більш складні дії. Метою цього етапу є виконання більш складних вправ, що поєднують різні операції, елементи, прийоми як спосіб досягнення нової цілі. При цьому відбувається перенесення уваги на досягнення більш загального результату. Виконання таких завдань носило проблемний характер, проходило в мінливих умовах і вимагало більшої самостійності від студентів, здійснення вибору з множини альтернатив і способів дії в даних умовах. Зміст завдань відповідав характеристиці структурних компонентів управлінських умінь і навичок. Завдання потребували також більш складної розумової діяльності, передбачали виконання сукупності мисленневих операцій у процесі інтерпретацій, перефразування, пояснення, узагальнення і формулювання власних висновків, а також аналізу позитивних і негативних сторін певної ідеї, формулювання, теорії, оцінці достоїнств і недоліків власних висновків, встановлення причинно-наслідкових зв'язків певних ситуацій.

Четвертий етап – самостійне, творче виконання діяльності – передбачає виконання завдань у нових, нестандартних умовах, які потребували від студентів самостійного формулювання проблеми, знаходження способів її рішення й критичного самоаналізу досягнутих результатів. На цьому етапі студентам даються комплексні завдання, що вимагають використання різних організаторських, комунікативних та інтелектуальних умінь і навичок у їх сукупності. Виконання завдань передбачало глибоку розумову роботу, розуміння студентами суті й змісту управлінської діяльності, створення можливостей для творчого самовиявлення, знаходження оригінальних, нетрадиційних рішень.

Забезпечення реалізації цілі підвищення рівня управлінських умінь і навичок здійснювалось шляхом виконання практичних вправ, аналізу конкретних ситуацій, розігрування ситуацій у ролях, використанням у змісті завдань елементів управлінської діяльності та передбачало використання сукупності форм і методів навчання: дискусій, бесід, методу конкретних педагогічних ситуацій, рольових і ділових ігор, індивідуальної, групової та попарної роботи.

Під час відпрацьовування практичних навичок і вмінь заохочувалося формулювання та відстоювання власної точки зору, незалежності в судженнях, прояв активності, ініціативності, самостійності студентами, кожному студенту давалася можливість програвати роль керівника у конкретних ситуаціях.

У третьому розділі – “Експериментальна робота з формування управлінських умінь і навичок” – розглянуто етапи та методику експериментальної роботи і здійснено аналіз її результатів.

Основним методом педагогічного дослідження, що дозволяє в певних умовах цілеспрямовано вивчати динаміку досліджуваного явища, виступав експеримент, який проходив у природних умовах. На констатувальному етапі експерименту було виявлено початковий рівень управлінських умінь і навичок та обґрунтовано необхідність подальшої експериментальної роботи зі студентами.

Перевірка результативності технології формування управлінських умінь і навичок здійснювалася на базі Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного й управлінського циклів. Для цього було обрано експериментальну (40 студ.) і контрольну (42 студ.) групу.

Результати формувального експерименту дозволили встановити, що запропонована технологія сприяє більш глибокому засвоєнню знань, кращому усвідомленню управління як необхідної складової професійної діяльності, вона позитивно впливає на самооцінку студентами рівня розвитку управлінських умінь і навичок. Рівень знань студентів корелює з рівнем розвитку управлінських навичок і умінь. Отже, спрямованість навчального процесу на глибоке осмислення студентами навчального матеріалу істотно впливає на формування управлінських умінь і навичок. У результаті впровадження в навчальний процес запропонованої технології найбільші зміни відбулися в рівні розвитку організаторських умінь і навичок, потім – інтелектуальних, дещо меншою мірою змінився рівень розвитку комунікативних умінь і навичок у студентів.

Аналіз результатів експериментальної роботи виявив статистично значущі розходження між студентами експериментальної та контрольної групи: у студентів експериментальної групи формування управлінських умінь і навичок відбулося на істотно більш високому рівні (табл. 1), що свідчить про результативність і доцільність впровадження технології формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у навчальний процес вищих технічних навчальних закладів.

Таблиця 1

Рівень розвитку управлінських умінь і навичок
в експериментальних і контрольних групах

Групи	Експериментальна				Контрольна			
	до експерименту		після експерименту		до експерименту		після експерименту	
	кіл-ть студ.	%	кіл-ть студ.	%	кіл-ть студ.	%	кіл-ть студ.	%
Високий	-	-	4	10	-	-	1	2,4
Достатній	4	10	13	30	4	9,5	7	14,3
Середній	15	37,5	12	32,5	16	38	20	47,6
Низький	21	52,5	11	27,5	22	52,5	14	35,7

У загальних висновках викладено основні результати теоретичного та експериментального дослідження проблеми формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів вищого технічного навчального закладу.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз стану досліджуваної проблеми дозволив визначити, що розвиток теорії і практики сучасної освіти включає, як важливий напрям наукових досліджень, проблеми пошуку шляхів і способів удосконалення теорії й методики професійного навчання інженерів. У структурі професійної діяльності сучасного інженера важливу роль відіграє виконання управлінських функцій. Відповідно до вимог сучасного суспільства актуальними, але при цьому недостатньо дослідженими є проблеми підвищення ефективності підготовки майбутніх інженерів до управлінської діяльності, зокрема проблеми теорії та технології формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів.

Узагальнення результатів констатувального експерименту свідчать про слабку підготовку студентів до управлінської діяльності. У переважній більшості студентів було виявлено низький і середній рівень розвитку управлінських умінь і навичок в умовах традиційної системи навчання.

2. Управління є складним видом людської діяльності, що містить у собі множину завдань та функцій і вимагає величезного обсягу різних знань, умінь, навичок і здібностей для свого успішного здійснення. Встановлено, що найбільш значущими структурними компонентами управлінських умінь і навичок виступають організаторські, комунікативні та інтелектуальні уміння і навички.

Критеріями сформованості навичок і умінь є легкість, швидкість, точність, безпомилковість, самостійність, упевненість виконання дій, а також уміння враховувати конкретні умови, інтерес при виконанні дій, творчий підхід до розв'язання практичних завдань. Сукупність характеристик кожного з основних компонентів умінь та навичок дозволяють конкретизувати змістовні якісні критерії розвитку управлінських умінь і навичок.

Сформованість організаторських, комунікативних та інтелектуальних умінь і навичок у сукупності обумовлює рівень розвитку управлінських умінь і навичок. Відповідно до основних структурних компонентів управлінських умінь і навичок і виділених критеріїв було виділено та охарактеризовано чотири рівні сформованості управлінських умінь і навичок: високий, достатній, середній та низький. Визначено значущість організаторських, комунікативних та інтелектуальних умінь і навичок у комплексній оцінці рівня розвитку управлінських умінь і навичок.

3. Основними психолого-педагогічними умовами формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів є: зацікавленість та активність студентів у процесі формування управлінських умінь і навичок; реалізація особистісного та діяльнісного підходів у навчально-виховному процесі; осмислення, розуміння навчального матеріалу, що забезпечує формування глибоких та дієвих знань та на цій основі практичне застосування навчального матеріалу в умовах, що поступово ускладнюються.

4. Розроблено й теоретично обґрунтовано технологію формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів, за допомогою якої реалізується сукупність психолого-педагогічних умов і методів цілеспрямованого поетапного формування організаторських, комунікативних, інтелектуальних умінь і навичок.

Метою першого етапу була мотивація, усвідомлення мети й способів здійснення діяльності. У процесі відпрацювання окремих способів, прийомів, операцій (другий етап) студенти виконують відносно прості однотипні вправи відповідно до інструкції (за зразком). На третьому етапі завдання більш загального характеру вимагають об'єднання окремих прийомів, етапів, елементів виконання дій і вирішення завдань у нових умовах. Студенти індивідуально визначають вибір способу здійснення дії відповідно до умов. Четвертий етап передбачає виконання завдань, у яких потрібно використати сукупність різних організаторських, комунікативних та інтелектуальних умінь і навичок. На цьому етапі створюються умови для самостійного, творчого вирішення студентами проблемних завдань.

Забезпечення реалізації цілі підвищення рівня управлінських умінь і навичок здійснювалось шляхом виконання практичних вправ, аналізу конкретних ситуацій, розігрування

ситуацій у ролях, використанням у змісті завдань елементів управлінської діяльності та передбачала використання сукупності форм і методів навчання: дискусій, бесід, методу конкретних педагогічних ситуацій, рольових і ділових ігор, індивідуальної, групової та парної роботи.

5. Результати експериментальної роботи підтвердили результативність розробленої технології формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів. Технологія сприяє кращому усвідомленню студентами управління як необхідної складової професійної діяльності. Доведено вплив теоретичної роботи студентів з навчальним матеріалом на формування управлінських умінь і навичок. Рівень знань студентів корелює з рівнем розвитку управлінських навичок і умінь. У результаті впровадження в навчальний процес запропонованої технології найбільші зміни відбулися в рівні розвитку організаторських умінь і навичок, потім – інтелектуальних, дещо меншою мірою змінився рівень розвитку комунікативних умінь і навичок у студентів. Рівень сформованості управлінських умінь і навичок у студентів експериментальної групи виявився значно вищим, ніж у контрольній групі. Отримані результати формувального експерименту є статистично значущими.

Дослідження дозволило сформулювати пропозиції щодо здійснення цілеспрямованого формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах України.

Проведена робота не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення вимагають питання формування компонентів управлінських умінь і навичок, що лишилися за межами нашого дослідження, вивчення інших аспектів управлінської підготовки майбутніх інженерів (наприклад, управлінської культури, розвиток ораторської майстерності), удосконалення методичного забезпечення самостійної роботи студентів у процесі підготовки до управлінської діяльності.

Основний зміст дисертації відображено у 28 публікаціях, найбільш вагомими серед яких є:

Навчально-методичні посібники:

1. Романовский А.Г., Пономарев А.С., Резник С.Н. Психология понимания в управленческом общении: Учебно-методическое пособие. – Харьков: НТУ “ХПИ”, 2002. – 108 с. (60 %; автором проаналізовано феномен розуміння, визначено способи підвищення рівня розуміння іншої людини в процесі управлінського спілкування інженерів, інші розробки належать співавторам).

2. Бабаев В.Н., Романовский А.Г., Резник С.Н. и др. Активные методы обучения в управленческой подготовке инженеров и работников органов местного самоуправления: практические ситуации, упражнения, игры: Учебно-методическое пособие / Под ред. А.Г. Романовского – Харьков: НТУ “ХПИ”, 2004. – 100 с. (40 %; автором розроблено практичні завдання з формування управлінських навичок і умінь у майбутніх інженерів, інші розробки належать співавторам).

Статті у фахових виданнях:

3. Резник С.Н. Роль розуміння в забезпеченні ефективності безперервної професійної освіти // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / За редакцією І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. – У двох частинах. – Ч.2. – К., 2001. – С. 256-261.

4. Резник С.Н. Проблема понимания в управленческом общении // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2001. – № 1. – С. 120-129.

5. Резник С.М. Развитие навыков понимания учебного материала как решающий фактор формирования гуманитарно-технической элиты // Педагогика і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя. – 2002. – Вип. 25. – С. 308-311.

6. Романовский О.Г., Резнік С.М. Дидактичні принципи у підвищенні рівня розуміння навчального матеріалу // Науково-пізнавальна діяльність учасників освітнього процесу навчальних закладів різних рівнів акредитації: Збірник наукових праць. – Київ: Науковий світ, 2002. – С. 154-161. (60 %, автором проаналізовано дидактичне забезпечення підвищення рівня розуміння навчального матеріалу у процесі формування управлінських умінь та навичок, інші розробки належать співавтору).

7. Романовський О.Г., Резнік С.М. Основні тенденції розвитку інженерної освіти // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: Зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя. – 2003. – Вип. 27. – С. 304-307. (70 %, автором проаналізовано значення гуманізації технічної освіти та забезпечення безперервності освіти у процесі управлінської підготовки майбутніх інженерів, інші розробки належать співавтору).

8. Резнік С.М. Етапи формування управлінських умінь у студентів технічного університету // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Збірник наукових праць / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. – Київ, 2003. – С. 283-292.

9. Резнік С.М. Підвищення ефективності управлінської підготовки інженерів // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Зб. наук. пр. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 598-603.

10. Резнік С.М. Формування управлінських знань, умінь та навичок у майбутньої інженерної еліти // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2004. – № 2. – С. 78-88.

11. Резнік С.М. Управлінська підготовка майбутніх інженерів у світлі Болонського процесу // Педагогічні шляхи реалізації загальноєвропейських цінностей у системі освіти України. – Харків: Стиль Іздат. – 2005. – С. 202-207.

12. Романовський О.Г., Резнік С.М. Структура управлінських умінь та навичок майбутніх інженерів // Наукові праці: науково-методичний журнал. – 2005. – т. 42. Вип. 29. – С. 13-16. (70 %, автором визначено найбільш важливі структурні компоненти управлінських умінь та навичок, проаналізовано їх зміст, визначено поняття уміння та навичка, інші розробки належать співавтору).

13. Резнік С.М. Дослідження ефективності методики формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів // Проблеми освіти. – Київ-Вінниця, 2005. – С. 116-123.

14. Резнік С.М. Організація дослідно-експериментальної роботи по формуванню управлінських умінь і навичок майбутніх інженерів // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2005. – № 2. – С. 89-102.

15. Резнік С.М. Педагогічна проблема формування управлінських умінь і навичок у студентів // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2007. – № 1. – С. 73-81.

Статті в інших наукових виданнях:

16. Романовский А.Г., Резник С.Н. Инновационные технологии в управленческой подготовке руководителей. // Харківська вища школа: методичні пошуки на рубежі століть: Матеріали конференції. – Х.: Вид. Центр ХНУ, 2001. – С. 199-202. (60 %, автором проаналізовано педагогічні технології, що забезпечують реалізацію особистісного та діяльнісного підходів в управлінській підготовці майбутніх інженерів).

17. Резник С.Н. Управленческая подготовка в системе современного инженерного образования // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Зб. наук. праць. – Вип. 3 (7). – Харків: НТУ “ХП”, 2004. – С. 158-166.

18. Резнік С.М. Педагогічні умови формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів // Переяславська Рада та гармонізація україно-російських відносин на сучасному етапі: За матер. міжнар. наук.-практ. конференції 18-19 грудня 2006 р. – Харків: НТУ “ХП”, 2007. – С. 217-222.

АНОТАЦІЇ

Резнік С.М. Формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Інститут професійно-технічної освіти АПН України, Київ, 2007.

Дисертація містить дослідження формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах.

У роботі були визначені найбільш значущі структурні компоненти управлінських умінь і навичок, рівні й критерії їх розвитку. Виділено етапи й психолого-педагогічні умови дієвого формування управлінських умінь і навичок. Розроблено й теоретично обґрунтовано технологію формування управлінських умінь і навичок, реалізація якої передбачала поетапне формування організаторських, комунікативних та інтелектуальних навичок та умінь, як основних компонентів управлінських умінь та навичок.

У процесі експерименту підтверджена результативність розробленої технології формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів.

Ключові слова: знання, уміння, навички, управлінська діяльність, управлінські уміння і навички, активні методи навчання, педагогічна технологія.

Резнік С.Н. Формирование управленческих умений и навыков у будущих инженеров в высших технических учебных заведениях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Институт профессионально-технического образования АПН Украины, Киев, 2007.

Диссертация содержит исследование формирования управленческих умений и навыков у будущих инженеров в высших технических учебных заведениях.

В современном глобальном мире совершенствование управленческой подготовки современных инженеров является стратегически важным для Украины. Необходимость решения проблемы повышения эффективности управленческой составляющей профессиональной подготовки будущих инженеров определяется двумя факторами. Во-первых, в соответствии с общепризнанной структурой профессиональных функций инженера, она содержит как конструкторскую, технологическую, исследовательскую, так и управленческую деятельность. Во-вторых, особенностью отечественной системы управления является традиционное преобладание руководителей с базовым инженерным образованием (по некоторым данным они составляют до 80-85 %).

Необходимость обеспечения практической направленности подготовки студентов к управленческой деятельности и недостаточное количество исследований определяют актуальность проблемы формирования управленческих умений и привычек. В процессе констатирующего эксперимента установлено, что студенты высших технических учебных заведений демонстрируют в основном низкий и средний уровень развития управленческих умений и навыков. В связи с этим определена необходимость целенаправленной работы по повышению уровня управленческих умений и навыков у будущих инженеров.

Установлены наиболее значимые структурные компоненты управленческих умений и навыков: организаторские, коммуникативные, интеллектуальные умения и навыки. Выявлены критерии их развития: легкость, быстрота, точность, безошибочность, самостоятельность, уверенность выполнения действия, а также умение учитывать конкретные условия, интерес при выполнении действий, творческий подход к решению практических заданий. Совокупность характеристик каждого из основных компонентов умений и навыков позволили конкретизировать содержательные качественные критерии развития управленческих умений и навыков. На этой основе охарактеризованы четыре уровня их сформированности: высокий,

достаточный, средний и низкий. Определена весомость организаторских, коммуникативных, интеллектуальных умений и навыков в комплексной оценке уровня развития управленческих умений и навыков студентов.

Выявлены и обоснованы психолого-педагогические условия эффективного формирования управленческих умений и навыков в учебном процессе высших технических учебных заведений: заинтересованность и активность студентов в процессе формирования управленческих умений и навыков; реализация личностного и деятельностного подходов в учебно-воспитательном процессе; осмысление, понимание учебного материала, которое обеспечивает формирование глубоких и действенных знаний и на этой основе практическое применение учебного материала в постепенно усложняющихся условиях.

Разработана и теоретически обоснована технология формирования управленческих умений и навыков. Формирование управленческих умений и навыков рассматривается как непрерывный поэтапный процесс, включающий осознание цели и способов выполнения деятельности, отработку отдельных приемов, операций, элементов выполнения действий, включение простых операций в более сложные действия и обеспечение самостоятельного, творческого выполнения деятельности.

Обеспечение реализации цели повышения уровня управленческих умений и навыков осуществлялось путем выполнения практических упражнений, анализа конкретных ситуаций, разыгрывания ситуаций в ролях, использования в содержании заданий элементов управленческой деятельности. В учебно-воспитательном процессе использовались совокупность форм и методов обучения: дискуссии, беседы, метод конкретных педагогических ситуаций, ролевые и деловые игры, индивидуальная, групповая и парная работа. Выполнение студентами практических заданий в процессе обучения предполагало отработку всех структурных компонентов управленческих умений и навыков – формирование организаторских, коммуникативных и интеллектуальных умений и навыков.

В процессе эксперимента подтверждена эффективность разработанной технологии формирования управленческих умений и навыков у будущих инженеров. Студенты экспериментальной группы после формирующего эксперимента показали существенно более высокий уровень развития управленческих умений и навыков, чем студенты контрольной группы, что подтверждает целесообразность внедрения результатов диссертационной работы в высших технических учебных заведениях.

Ключевые слова: знания, умения, навыки, управленческая деятельность, управленческие умения и навыки, активные методы обучения, педагогическая технология.

Reznik S.N. Formation of management skills among future engineers in higher education technical institutions. – Manuscript.

The dissertation on gaining the Candidate of Science (Pedagogy) Degree, specialty 13.00.04 – the theory and methods of professional education. – Institute of Technical Professional Education of Pedagogical Science Academy of Ukraine, Kiev, 2007.

The dissertation contains theoretical and experimental research of management skills formation problem among future engineers in higher education technical institutions.

The thesis denotes the most important structural components of management skills, levels and criteria of their development. The steps and pedagogical conditions of effective management skills formation have been determined. The thesis also depicts development and theoretical grounds of management skills formation technique, realization of which demands step by step formation of organizational, communicative and intellectual skills, being the main components of management skills.

During the experiment the effectiveness of the developed technique of management skills formation among future engineers has been confirmed.

Key words: knowledge, skills, management, management skills, active studying methods, pedagogical technique.